

Skallesøm med Berit-Mari Kemi i Karasjok, April-24

«Alle brukte skaller før, men nå er de mest til pynt. Skall-skaller er de varmeste», sier Berit Marie, og viser hvordan hun reparerer en slik. Berit Marie har sydd mange par skaller i sitt liv, og lært kunsten av sin mor. Hun vil gjerne dele kunnskapen sin med oss. Berit Marie har en egen reinflokk, og i lageret sitt har hun mange tørkede reinskinn og skankeskinn.

Skankeskinnene vi skal bruke kommer fra vinter-slakt, og er saltet med 1/3 del alunsalt og 2/3 deler salt i 3 uker. Deretter har skinnene blitt skrappt rene for hinner og vasket. Skinnene har blitt garvet et døgn i trommel med avkok av seljebark. «Skankeskinn fra vinterslakt er best, da er både pelsen og skinnet tykkere. Skankeskinnene fra et stort reinsdyr rekkes til et par skaller, men det er lurt å ha ekstra skinn» forteller Berit Marie.



Tuppen av skallen blir fylt med sennegrass, og de ferdige skallene er symmetriske.

Sofie Kleppe er stipendiat i garvefaget hos Norsk Håndverksinstitutt, og har fått være med å sy skaller med Berit Marie. Lotta Rahme har fotografert.

Sofie er spesielt interessert i «Polfarernes klær», - hvor de kommer fra, hvem som har laget de, og hvor holdbare de er. Hun vil blant annet finne ut mer om skotøyet som Nansen og Amundsen hadde på sine ekspedisjoner, og hvordan disse var laget. Fra Arktisk Institutt i Tromsø har hun fått vite at samekvinnene Margrete Lango Kitti leverte en stor bestilling på skaller, skall-skaller, gisstat (votter), bellinger (bukser) og pesker til Amundsens reise mot polhavet, «Gjøa-ekspedisjonen». Nå vil Sofie lære mer om hvordan skallene sys i Finnmark. Skaller kan se ulike ut etter hvilken slekt de kommer fra, eller hvor de er sydd. Kitti bodde på Kvaløya i Troms, mens Berit Marie bor i Karasjok.

Fremgangsmåte for skalle søm



Berit Marie fukter skankeskinnene og lar de henge kaldt over natten før vi skal sy. Hun bruker kokt seljebark og pensel til å fukte kjøttssiden og legger skinnsidene mot hverandre i plastpose.

Hun tar frem skinnet og kjenner fort om det har ønsket konsistens. Skinnet er klart og vi kan begynne.



Først skal vi skrape skinnene enda mykere på en trefjøl med det samiske skinn-verktøyet S-skrape. Det er viktig å gå over alle kantene. Skankeskinnene er myke og tøybare. Alunsalt og seljebark er med på å garve skinnet og sette kvaliteten.

Berit Marie bruker ingen papir-mønster til skaller, alt gjøres med øyemål og håndbåren kunnskap.

Først klipper hun framdelen av sålen av skinnet fra framføttene. Berit Marie bruker saks til alt og er veldig nøye med symmetri og form.

Alle bitene til skallene klargjøres for søm ved å klippe den ene siden først, bøyes på midten, og deretter klippe den andres siden. Dette er for å sikre symmetrisk form. Alle kantene klippes rene for pels med saks.





Resten av skinnet fra framføttene blir til 4 symmetriske side-biter.

Først klipper Berit Marie formen på den ene biten, viker så skinnet og klipper den andre biten.

Sofie måler og kontrollerer at bitene er like store. Pelsen skal peke fremover når de sys fast i sålen.

Helen til skallene klippes ut av skinn fra bakføttene.

Der det er et hull etter fett-kjertelen må skinnet sprettes opp og sys igjen med stikksøm.

Plogbitene klippes ut av skinnet overfor helen, og resten av skankeskinnet blir til skaft.



Berit-Marie jobber raskt og systematisk. Hun passer på at de enkelte bitene er riktig klippet, og deretter kontrollerer hun at de to skallene blir symmetriske.

Hel og tupp er de første bitene som sys sammen. Bitene sys sammen med stikksøm og med pelsen mot hverandre slik at skallene ikke skal skli.

Berit Marie måler bitene på nytt og kontrollerer at de like.

Berit- Marie bruker tomrestokk og måleskjema for å finne riktig skostørrelse. Alle skaller må være litt større enn skostørrelsen i måleskjemaet.

Skallene som vi skal sy skal være til meg og i størrelse 39.

Når hun har bestemt størrelsen klipper hun rett lengde.



Det neste som skal sys på er sidebitene av sålen. Berit Marie syr fra hel mot tå. Først syr hun med stikksøm og deretter bytter hun til kastesøm. Det er viktig at sømmen blir jevn og at den rynkes litt.

Berit Marie syr fast en bit av tynt garvet reinskinn oppå sømmen der den skal forsterkes.

Deretter klipper Berit Marie ut to små biter av den nederste og sterkeste biten på skankeskinnet.

Disse bitene skal bli baksiden av helene. Bitene klippes til med saks slik at de blir runde, og passer til helen.





Så tar hun fram sener fra reinens framfot som vi bearbeider og tynner ut med kniv. Disse bruker vi som forsterking i sømmen av helen.

«Før ble hele skallen sydd med sener», forteller Berit Marie.

Vi syr helen på med stikksøm og tjukk senetråd som vi forsterker med ekte sener.

Berit Marie gjør markeringer på skinnen og viser hvordan nederste delen av helen skal rynkes.

Senen gjør det lettere å stramme til i skinnen ved rynkingen. Det er viktig å stramme godt etter hvert sting, og holde senen fast med pekefingeren.



Berit-Marie jobber raskt og systematisk. Først slik de enkelte bitene er symmetriske klippet til og deretter kontrollerer hun at de to skallene blir symmetriske.

Skaftet sys fast rundt sålen med kastesøm.

Berit Maries sømmer utføres med stor nål uten skjær og tjukk utvinnet tråd av falske sene.

Berit Marie syr den ene skallen og jeg syr den andre.



Nå har vi kommet til plogen og tuppen på skallene.

Berit Marie begynner fra venstre side på tuppen og syr med stikksøm. Hun markerer hvor rynkingen til tuppen skal begynne, og hvor tuppen skal svinge opp.

Der hvor sømmen møter andre sømmer forsterker hun med tynt reinskinn.

Hun legger inn ordentlig sene i hele tuppen for å forsterke i rynkingen, og underlette strammingen av sømmen. Dette er med på å forenkle krummingen av tuppen.



Ytterst i tuppen syr hun et kryss og lar det være litt åpent.

Hun syr fast en tråd, som hun presser ut på pelssiden slik at man lettere kan dra ut tuppen når skallen vrenses.





Plogen sys sammen av 2 biter skankeskinn, og sys deretter fast i skaftet med kastesøm.

Vi syr inn to små skinn-luper på hver skalle, der hvor skallebåndet skal sitte.

Øverst i plogen syr vi fast en bit i garvet reinskinn.

Nå skal skallene vrenses og fylles med sennegras.

Berit Marie pensler rikelig på med seljebark og syntetisk fett. Så skal skallene stå en liten stund i plastpose før vi vrenser de.

Det er spennende å vrense skallene. Endelig får vi se hvordan den virkelige formen blir, og prøve om de passer.





Så skal skallene fylles med sennegras. Berit Marie lager små runde baller av sennegras som stappes inn i tuppen slik at tuppen i skallen beholder formen sin.

Det er formen på tuppen som avgjør hvor dyktig du er til å sy skaller, så det er viktig at disse tørker rett.

Til sist fyller hun begge skallene med sennegrass. Nå må skallene tørke og når skobåndet er på plass er de klare til bruk.

Skallene er ferdig stappede og klare til tørk. «Før du tar de i bruk kan du tre i et vevd skallebånd», sier Berit Marie.

Hvis vi skal gjøre det helt riktig etter samisk tradisjon, skal pelsen i øverste delen av skaftet skjæres ned for å gi bedre plass til skallebåndet. Men jeg ber om å få beholde pelsen slik den er. Berit Marie smiler, ser på meg, og sier «greit».

Så er skallene mine og jeg takker for kurset og vil forte meg hjem for å sy et par til, slik at jeg ikke glemmer hva jeg har lært meg.



Tusen takk for at du vil dele den verdifulle kunnskapen din med oss og den framtidige generasjon!

**Dokumentert 9.-11.april 2024 i arbeidsrommet til Berit Marie Kemi i Karasjok
Tekst: Sofie Kleppe, Bilder: Lotta Rahme**